

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Кафедра міжнародних відносин і суспільних наук

 ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор
з науково-педагогічної роботи та розвитку
Кваша С.М.
_____ 2022 р.

“СХВАЛЕНО”
на засіданні кафедри міжнародних
відносин і суспільних наук
протокол № 9 від “3” травня 2022 р.
в.о. завідувача кафедри
_____ Стрілець В.В.

”РОЗГЛЯНУТО”
Гарант ОП
“Історія та археологія”
_____ Стрілець В. В.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРІЯ АГРАРНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ

спеціальність	032 «Історія та археологія»
освітня програма	«Історія та археологія»
Факультет (ННІ)	гуманітарно-педагогічний факультет
Розробники:	Хвіст В.О. кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і суспільних наук

Київ – 2022 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Історія аграрної освіти і науки

Галузь знань, спеціальність, рівень вищої освіти (освітній ступінь)		
Освітній ступінь	PhD доктор філософії	
Спеціальність	032 «Історія та археологія»	
Освітня програма	Історія та археологія	
Характеристика навчальної дисципліни		
Вид	Вибіркова	
Загальна кількість годин	150	
Кількість кредитів ECTS	5	
Кількість змістових модулів	2	
Форма контролю	Залік	
Показники навчальної дисципліни для денної та заочної форм навчання		
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки	1	
Семестр	2	
Лекційні заняття	20 год.	
Практичні, семінарські заняття	20 год.	
Лабораторні заняття	—	
Самостійна робота	110 год.	
Індивідуальні завдання	—	
Кількість тижневих аудиторних годин для денної форми навчання	4 год.	

2. Мета, завдання та компетентності навчальної дисципліни

Метою вивчення дисципліни є сприяння формування цілісного наукового світогляду в розумінні закономірностей розвитку аграрної освіти і науки як унікального історико-культурного феномену.

Основними завданнями курсу «Історія аграрної освіти і науки» в Національному університеті біоресурсів і природокористування України є:

- розкрити закономірності розвитку аграрної освіти і науки в діяхронно-синхронному вимірі з найдавніших часів до сьогодення, встановити етапи становлення і розвитку аграрної освіти і науки та надати визначальні ознаки кожного з них;

- визначити місце аграрної освіти і науки в суспільному житті та окреслити їхню роль в історичному поступі людської цивілізації, показати органічний взаємозв'язок природничих, технічних та соціогуманітарних наук для усвідомлення цілісності науки як соціокультурного феномену;

- використати новітні здобутки історії аграрної освіти і науки у викладанні курсу та ознайомити аспірантів із доробком провідних наукових центрів у галузі історії аграрної освіти і науки в Україні;

- донести до слухачів розуміння специфіки інтелектуальної освітньої та наукової діяльності, показати роль особистості вченого в науково-освітньому і науково-технічному прогресі людства;

- формувати у майбутніх науковців навичок самостійного аналізу історичних джерел і наукової літератури, умінь самостійного осмислення закономірностей розвитку історії аграрної освіти і науки, сприяти виробленню у них умінь застосовувати набуті знання у повсякденній діяльності, насамперед у власній науково-дослідній роботі;

- розглянути основні напрями науково-освітньої і науково-технічної діяльності НУБіП України та доробок провідних учених-аграрників.

У результаті вивчення навчальної дисципліни аспірант має:

знати:

- етапи становлення і розвитку аграрної освіти і науки та характеризувати їх;
- місце аграрної освіти і науки в суспільному житті;
- формування цілісного уявлення про науково-дослідницький процес;
- новітні здобутки історії аграрної освіти і науки та доробок провідних наукових центрів у галузі історії аграрної освіти і науки в Україні;
- основні напрями науково-освітньої і науково-технічної діяльності НУБіП України та доробок провідних учених-аграрників;
- закономірності розвитку історії аграрної освіти і науки.

Вміти:

- логічно мислити і викладати матеріал;
- самостійно аналізувати історичні джерела і наукову літературу;
- самостійно осмислювати закономірності розвитку історії аграрної освіти і науки та застосовувати набуті знання у повсякденній діяльності, насамперед у

власній науково-дослідній роботі.

Набуття компетентностей:

- загальні компетентності (ЗК):

ЗК 7. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних наукових джерел. Здатність працювати з різними джерелами інформації, аналізувати та синтезувати її, виявляти невирішені раніше задачі (проблеми) або їх частини, формулювати наукові гіпотези.

ЗК 9. Здатність оцінювати та забезпечувати високу якість виконаних робіт.

ЗК 10. Здатність бути критичним та самокритичним. Здатність критично сприймати та аналізувати чужі думки й ідеї, шукати власні шляхи вирішення проблеми, рецензувати наукові публікації та автореферати, здійснювати критичний аналіз власних матеріалів.

- фахові (спеціальні) компетентності (ФК, СК):

СК 1. Комплексність у проведенні досліджень у галузі історія.

СК 2. Здатність до ретроспективного аналізу наукового доробку у напрямі дослідження історії.

СК 4. Комплексність у проведенні критичного аналізу різних інформаційних джерел, авторських методик, конкретних освітніх, наукових та професійних текстів історичній галузі.

СК 11. Комплексність у набутті та розумінні значного обсягу сучасних науково-теоретичних знань в історичній галузі та суміжних з ним сферах гуманітарних наук.

3. Програма та структура навчальної дисципліни для:

– повного терміну денної (заочної) форми навчання.

Змістовий модуль 1.

Витоки аграрної освіти і науки.

Тема 1. Історія аграрної освіти і науки як наука та навчальний предмет.

Важливою складовою системи вищої освіти в Україні є аграрна освіта. Формування цілісного наукового світогляду в розумінні закономірностей розвитку аграрної освіти і науки як унікального історико-культурного феномену. Поняття, предмет та завдання аграрної освіти і науки.

Закономірності розвитку аграрної освіти і науки з найдавніших часів до сьогодення. *Основні етапи становлення і розвитку аграрної освіти і науки в Україні.* Взаємозв'язок природничих, технічних та соціогуманітарних наук та усвідомлення цілісності науки як соціокультурного феномену.

Історіографія проблеми. Доробок провідних наукових центрів у галузі історії аграрної освіти і науки в Україні. Основні напрями науково-освітньої і науково-технічної діяльності НУБіП України та наукові здобутки провідних учених-аграрників.

Тема 2. Первісні знання про людину і довкілля в Стародавньому світі. Неолітична революція.

Природні комплекси і фізико-географічне розташування України.

Первісні системи рільництва. Виникнення та розширення форм становлення і розвитку тих галузей, які характеризують сільськогосподарське виробництво - землеробство, скотарство, городництво. Вдосконалення засобів праці та технологій вирощування сільськогосподарських культур, розмноження і підвищення продуктивності худоби. Перехід населення степових і лісостепових районів країни в добу неоліту до відтворюючих форм господарства - скотарства і землеробства. Трипільська культура і підвищення ролі землеробства. Провідні галузі господарства східних слов'ян.

Народні знання про природу та освоєння довкілля. Виникнення народного календаря українців, який з повним правом можна назвати хліборобським, або аграрним календарем. Він став неписаним кодексом рільника, який регламентував ті чи інші сільськогосподарські роботи відповідно до певних календарних подій. Народні прикмети. Давні пізнання в галузі ботаніки. Знання в галузі народної ветеринарії.

Тема 3. Агрокультура і сільськогосподарська техніка доби Античності та Середньовіччя.

Господарство грецьких і римських колоній Північного Причорномор'я. Матеріальна культура ґрунтувалася на сільському господарстві, ремеслах з галузевою структурою. Техніка праці була ручною. Головною формою економічних відносин між країнами була експортно-імпортна посередницька морська торгівля.

Кочові народи на теренах України в давнину. Основним заняттям кіммерійців було кочове тваринництво і насамперед конярство. У гірських та передгірних районах Криму в I тис. до н.е. проживали племена таврів, які займалися тваринництвом та хліборобством. Скіфи займалися сільським господарством та випасали незліченні стада худоби. В осілих скіфів дуже рано з'явилося ремесло. Основним заняттям сарматів було кочове скотарство. Головним заняттям готів, що проживали в Лісостеповій частині України, в Криму, було землеробство. Римські джерела свідчать, що гуни займалися кочовим скотарством.

Форми землеволодіння і землекористування у Київській Русі та Галицько-Волинській державі. Київська Русь належала до ранньофеодальних держав Європи. Головне місце в її економіці посідало сільське господарство, основною галуззю якого було землеробство. У X-XI ст. особливо інтенсивно розвивається феодальне землеволодіння, а після прийняття християнства у 988 р. з'явилося і церковне землеволодіння.

Початки шкільництва.

Тема 4. Наукова революція в природознавстві XVII ст. та її вплив на аграрний розвиток.

Форми землеволодіння у добу Литовсько-Руської держави та влади Речі Посполитої. Запровадження фільваркового господарства, заснованого на постійній щотижневій панщині. Аграрна реформа 1557 р. «Устава на волоки». Внаслідок Люблінської унії шляхта обох держав, польської і литовської, здобули право володіти землями на території цілої Речі Посполитої. Статут 1588 р. закріпачив селянство остаточно.

Сільське господарство Запорозької Січі. У другій половині XV - XVI ст. сільськогосподарське виробництво в Україні пов'язане із життєдіяльністю українського козацтва. Козак-землероб був вільним виробником і своє господарство вів за фермерським зразком. Економічна система запорозького козацтва складалася з двох секторів: січового й індивідуального. Землеробство в економіці Запоріжжя довго відігравало другорядну роль. Найбільший прибуток давало конярство та промисли по переробці овочів. Запоріжжя ще не знало приватної власності. Значного розвитку на Запоріжжі набули ремесло і промисли.

Аграрні відносини в період козацько-гетьманської держави. Істотно вплинули на характер аграрних відносин умови Зборівського (1649 р.) і Білоцерківського (1651 р.) договорів. Відновлювалося феодальне землеволодіння і старі форми експлуатації. Аграрна політика Богдана Хмельницького мала прогресивний характер. Поступово в надрах феодалізму почали визрівати перші елементи буржуазних відносин, передусім у сільському господарстві. Освоєння земель у Слобідській Україні. Поступово формувалося мануфактурне виробництво, засноване на дрібних селянських промислах. Поширення товарно-грошових відносин зміцнювало зв'язки між господарськими районами Лівобережжя, Слобожанщини, Правобережжя і Західної України.

Розвиток освіти в Україні у XVI – XVIII ст. Роль в розвитку освіти в Україні братства. Острог як культурно-освітній, видавничий та пропагандистський центр. Могилянська колегія.

Тема 5. Сільськогосподарські знання в добу просвітництва у XVIII ст. Початок промислової революції

Закріпачення селянства на українських землях Австро-Угорської та Російської імперій. Указом від 3 травня 1783 р. Катерина II остаточно заборонила переходи селян і закріпила їх за тими власниками, на землях яких вони проживали згідно з останнім переписом населення. Це означало повне закріпачення селянства України. Закріпаченим у I пол. XIX ст. залишалось і селянство західноукраїнських земель (Галичина, Буковина, Закарпаття), які входили до Австрійської імперії.

Розвиток сільського господарства українських земель у першій половині XIX століття. Австрійський уряд раніше, ніж російський, пішов на проведення аграрної реформи. Вона була проголошена у 1848 р. У I пол. XIX ст. сільське господарство у Східній Україні було базовим сектором економіки, в аграрному секторі України відбувалася поступова руйнація натурального господарства та перехід господарської діяльності на рейки товарності та підприємництва..

Витоки вищої аграрної освіти та науки в Україні. На початку XIX ст. почали створюватися вищі освітні заклади. Одним із найбільших вузів в Україні в той час був Харківський університет, у складі якого діяв природничий факультет. Значний вклад у розвиток сільськогосподарської науки наприкінці XIX – на початку XX ст. внесли вчені природничих кафедр Київського університету, який було відкрито у липні 1834 р. Київський політехнічний інститут відкритий в 1898 р. Одним з перших сільськогосподарських вузів України був створений 1847 р. у Білій Церкві.

Змістовий модуль 2.

Аграрна освіта і наука (XIX – початок XXI ст.).

Тема 1. Новітня революція в природознавстві на рубежі XIX – XX ст. та її вплив на становлення і розвиток вищої аграрної освіти і науки.

Процес підготовки до реформи урядом Олександра II та царський маніфест 19 лютого 1861 р. Суть програми та регіональні відмінності реформи. Соціально-економічні наслідки реформи 1861 року. Інші модернізаційні реформи царату кінця XIX ст.: суть та наслідки. Селянське питання у програмах народницьких та громадських організацій. Шляхи вирішення аграрного питання у програмах українських політичних партій наприкінці XIX – на початку XX ст. Зародження та розвиток кооперативного руху в Україні.

Шлях вирішення аграрної проблеми різних угруповань і політичних партій на початку XX ст. Урядова програма перетворень на селі. 9 листопада 1906 р. і початок аграрної реформи. Столипінська аграрна реформа: основні завдання. Суть відрубно-хутірської системи та особливості її реалізації на українських землях. Позитивні та негативні наслідки реформи. Українська кооперація за часів столипінської аграрної реформи та діяльність товариства «Просвіта».

Становлення і розвиток вищої аграрної освіти і науки. Розширення мережі сільськогосподарських навчальних закладів у кінці XIX ст. – на початку XX ст. в Україні. Триступенева підготовка спеціалістів для села. Поширення сільськогосподарських знань і впровадження нових форм господарювання на західноукраїнських. Діяльність сільськогосподарського відділення Київського

політехнічного інституту. Провідні вчені сільськогосподарського відділення КПІ. Розвиток земської агрономії.

Тема 2. Аграрна політика українських урядів у 1917-1920 рр.

Кризові явища та занепад сільського господарства в період Першої світової війни. Масові страйки селянства. Вирішення аграрних питань в добу Центральної Ради. Протиборство з земельного питання. Незважаючи на різні підходи до вирішення земельного питання, представники різних політичних партій приймали документи, в яких містилися погоджені положення. Це, насамперед, Універсали Центральної Ради. Значний інтерес представляють і декларації, які приймалися Генеральним Секретаріатом. Характерно, що в Українській Центральній Раді переважали прихильники соціалізації землі. 18 січня 1918 р. у Віснику Ради народних міністрів Української Народної Республіки опубліковано «Тимчасовий земельний закон», затверджений Українською Центральною Радою. Наприкінці січня 1918 р. Центральна Рада ухвалила Земельний закон, основою якого стало скасування права власності на землю.

Аграрне питання в період Гетьманату. Уряд гетьмана П. Скоропадського здійснював політику розвитку аграрного сектору на принципах приватної власності на землю. Вирішення земельного питання в Універсалах Центральної Ради і декларація, які приймалися Генеральним Секретаріатом. Домінантою реформ стало відновлення приватної власності на землю, повернення її в товарний обіг. Міністерством земельних справ на місцях створювалися регіональні управління хліборобства та державного майна, а також губернські, повітові, волосні земельні, земельно-ліквідаційні та особливі комісії. Земельна реформа мала багатоступеневий характер.

Аграрний сектор часів Директорії УНР та ЗУНР. Політика Директорії була спрямована, перш за все на те, щоб основну рушійну силу – селян – направити в русло революції, основна мета якої побудова незалежної Української держави. 15 грудня 1918 року Директорія видала закон про заборону продажу, закладу та оренду землі. 26 грудня 1918 року з'явилася Декларація Директорії Української Народної Республіки, в якій говорилося про те, що Директорія передасть свої права й уповноваження лише трудовому народові. Директорія пропонувала трудовому селянству, що першим відгукнулося на її поклик й стало із зброєю в руках до бою з панством, по всій Україні з'їхатися у губернії й вибрати своїх делегатів на Конгрес Трудового Народу України. При розгляді аспектів української моделі господарювання в аграрному секторі важливо враховувати стан у сільському господарстві не лише на терені Східної, а й Західної України, положення із програмних документів політичних партій та рухів, що діяли в Наддніпрянській Україні, в Галичині, Північній Буковині і Закарпатті. 14 квітня 1919 р. Рада ухвалила Закон про земельну реформу. Цей закон регламентував націоналізацію поміщицьких, монастирських, церковних земель, а також земель різних установ. З них мав бути створений єдиний земельний фонд ЗУНР.

Тема 3. Аграрні відносини в українському селі за радянської доби (20-80 - ті рр. XX ст.)

Запровадження «воєнного комунізму» на селі. Проголошення Декрету про землю. Здійснення жорсткої продовольчої політики та встановлення продовольчої диктатури. Організація комітетів бідноти та посилення реквізиційної політики. Заміна товарно-грошових відносин товарообміном між містом і селом. Послаблення діяльності сільськогосподарської кооперації.

Аграрні відносини в добу Нової економічної політики. Ця політика передбачала заміну продрозверстки продподатком; допущення вільної торгівлі; широкий розвиток кооперативного руху; розширення оренди земель і застосування у певних межах найманої праці; державне регулювання господарської діяльності за допомогою цін, податків; розвиток системи контрактації; поступове налагодження еквівалентного обміну між містом селом першочергова відбудова і розвиток сільського господарства як необхідної умови піднесення життєвого рівня народу та здійснення індустріалізації країни. Відновлення діяльності сільськогосподарських кооперативів.

Аграрна політика ВКП(б) в 1930-х рр. Жовтневий (1925 р.) пленум ЦК РКП(б) поставив завдання «всіляко сприяти будівництву колгоспів». Негативні процеси в аграрній сфері були породжені політикою «надіндустріалізації». Її здійснення у 1927-1928 рр. супроводжувалося підвищенням податків на хліборобів, поглибленням «ножиць» цін. Серед тих, хто відверто не сприймав колгоспний лад, були в основному селяни, які владними структурами кваліфікувалися куркулями. Курс на «суцільну колективізацію», проголошений Й. Сталіним на початку 1928 р. Примусова колективізація розглядалася Сталіним як засіб для різкого збільшення вилучення коштів з села, щоб забезпечити «стрибок в індустріалізацію». 1929 р. був проголошений роком «великого перелому». Постанова ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 р. «Про темп колективізації та заходи допомоги держави колгоспному будівництву», якою передбачалося за 3-4 роки - в період першої п'ятирічки - здійснити в країні суцільну колективізацію, втілення лінії на її форсування, насильницьку ліквідацію форм сільськогосподарської кооперації та розвиток лише колгоспів. Голодомори у 20-30-х рр. XX століття: причини, суть, наслідки.

Розвиток земельних відносин на західноукраїнських землях.

Сільське господарство України в період Другої світової війни та 50-80-ті рр. В українських селах колгоспи та радгоспи гітлерівці перетворили на громадські двори. Землю вони передавали німецьким колоністам та колишнім місцевим поміщикам, які поверталися із-за кордону. У лютому 1942 р. окупаційні власті опублікували аграрний закон, в якому офіційно проголошувалася «ліквідація» колгоспів та переділ землі. Селяни обкладалися різними важкими податками. На окупованій території проголошувалася загальна трудова повинність.

По мірі визволення України від фашистських військ, на її території відновлювалися колгоспи, радгоспи, МТС. Проведення колективізації у західних областях України, на Закарпатті та Північній Буковині.

У серпні 1953 р. були скасовані податки з колгоспних дворів, вдвічі знижені податки з присадибних господарств. Однак з кінця 50-х рр. знову проявилася

стримування розвитку підсобних господарств. Укрупнення колективних господарств. Перетворення колгоспів у радгоспи. Ліквідація «неперспективних» населених пунктів. У 50-80 рр. ХХ ст. здійснювалися реконструкції та перебудови форм власності та господарювання в аграрному секторі. Поглиблення кризових явищ у аграрному секторі економіки України. Реорганізація машинно-тракторних станцій у ремонтно-технічні станції. У травні 1982 р. пленум ЦК КПРС затвердив «Продовольчу програму СРСР на період до 1990 р. і заходи по її реалізації». У 1965-1985 рр. посівні площі в Україні скоротилися.

Розвиток сільськогосподарської науки та освіти в Україні за радянської доби. У 1922 р. почав функціонувати Київський сільськогосподарський інститут, створений на основі відповідного факультету Київського політехнічного інституту. В цей же час вузи аграрного профілю виникли у Харкові, Дніпропетровську. У 20-ті рр. була створена широка мережа сільськогосподарських шкіл, які готували середній технічний персонал для аграрного сектора. У комплексі КСГІ в 1930-х рр. сформувалися і розпочали свою діяльність інститут механізації та електрифікації сільського господарства, агроінженерний інститут цукрової промисловості, агроекономічний інститут. Незабаром їх було реорганізовано в самостійні науково-дослідні інститути та факультети. Репресії українських вчених-аграрників, «лисенківщина». Наслідки серпневої сесії ВАСГНІЛ (1948). Важливим етапом у розвитку української аграрної науки та сільськогосподарської освіти стали 50-80-ті рр. ХХ ст. У 1954 р. Київський сільськогосподарський інститут об'єднали з Київським лісогосподарським інститутом в один навчальний заклад під назвою сільськогосподарська академія, яка відіграла велику роль у подальшій організації сільськогосподарської та лісогосподарської освіти і науки в Україні. Рада Міністрів УРСР 20 грудня 1956 р. прийняла постанову про створення Української академії сільськогосподарських наук. Її першим президентом став академік П.А. Власюк. У 1990-х рр. розпочато вивчення та запровадження передового досвіду провідних Університетів США і Європи.

Тема 4. Розвиток сільського господарства в період незалежності. Аграрна освіта і наука в умовах глобалізації.

Аграрні відносини в сучасній Україні. Відповідно до суті аграрної політики більшовиків у радянські часи у сільському господарстві України, як і усього СРСР, існував колгоспно-радгоспний лад, який базувався на суспільній власності удвох формах-державній та колгоспно-кооперативній. Ще до проголошення незалежності були прийняті законодавчі та нормативні акти, в яких закладені основоположні принципи сучасної аграрної політики в Україні. У жовтні 1991 р. було затверджено концепцію роздержавлення і приватизації землі. Декрет Кабінету Міністрів України «Про приватизацію земельних ділянок» від 26 грудня 1992 р. започаткував безоплатну передачу у приватну власність земельні ділянки для ведення особистого підсобного господарства тощо. Основоположні стратегічні цілі та політичні завдання щодо реформування в аграрному секторі України визначені Указами Президента України в 1994 р. У 1997-1999 рр. було прийнято те низку указів Президента України з питань вдосконалення земельної

та аграрної реформи, розвитку аграрного сектора. Виключно велике значення мав Указ Президента України від 3 грудня 1999 р. «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки». Суть аграрної політики акцентовано на утвердженні приватної власності на землю, а селянина як приватного власника і господаря на землі, запровадження ринкових відносин у сфері землекористування в сільськогосподарському виробництві залишається стратегічним напрямом сучасної аграрної політики.

Становлення і розвиток соціальної інфраструктури українського села. В Законі «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України» (жовтень 1990 р.) міститься орієнтація на формування належної соціальної інфраструктури села. Кабінет Міністрів України 5 вересня 1996 р. прийняв постанову «Про поетапну передачу у комунальну власність об'єктів соціальної сфери, житлового фонду господарських, переробних та обслуговуючих підприємств, установ, організацій агропромислового комплексу, заснованих на колективній та інших формах недержавної власності». Гострою проблемою є благоустрій сільського житлового фонду. У поганому стані знаходиться шляхова мережа. Незважаючи на поганий стан соціальної інфраструктури у сільській місцевості із року в рік зменшувалися витрати на її функціонування.

Організаційно-виробничі структури в сільському господарстві. Становлення та розвиток нових організаційно-виробничих структур в аграрному секторі відбувається на основі принципів нового Земельного кодексу, які орієнтують на ефективне використання земельних угідь. У Земельному кодексі визначено, що суб'єктами права власності на землю є: а) громадяни та юридичні особи, які мають право на землі приватної власності; територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування - на землі комунальної власності; б) держава, яка реалізує це право через відповідні державні органи, на землі державної власності. Здійснення аграрної реформи призвело не тільки до змін форм власності на землю і майно в аграрних підприємствах, а й в економічних відносинах у сільській місцевості взагалі. Це сприяло розвитку і утвердженню не тільки приватної, а й комунальної власності, особливо у виробничій та соціальній інфраструктурі. Це зумовило розширення повноважень органів місцевого самоврядування. Важливим залишається завдання подолання збитковості аграрних господарств.

Аграрна освіта і наука в умовах глобалізації. Важливою умовою зміцнення економічного потенціалу в Україні є створення сучасної ринкової структури виробництва. Головним у цьому процесі є підготовка сучасних високоосвічених фахівців, здатних забезпечити реформування аграрної економіки. В умовах масового безробіття, демографічної кризи сільськогосподарські навчальні заклади переживають непростий час. Система підготовки кадрів вузького профілю за радянським зразком віджила себе. Тому коледжі та університети активно реформуються, вивчають міжнародний досвід, розширюють сферу підготовки фахівців не тільки з сільськогосподарських професій. Сусідні країни повели активну роботу щодо залучення нашої молоді до навчання у своїх вишах. Реформування сільськогосподарської освіти, науки, як і для, до речі,

промисловості повинно відбуватися одночасно з реформуванням аграрного виробництва, відродженням українського села. В лютому 2015 року уряд передав сільськогосподарські ВНЗ у сферу управління Міністерства освіти і науки України. Нині аграрна освіта більш тісно інтегрується із загальною системою освіти країни. Незважаючи на те, що вища школа України сьогодні також зазнає активних змін, перебуває на перехідному етапі, що зумовлено набранням чинності Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), триває реорганізація роботи аграрних вищих навчальних закладів. Йдеться про поглиблену автономію, самостійність, самоврядність, пошук нових сфер застосування свого потенціалу. Сьогодні існує істотна невідповідність між результатами надання освітніх послуг і потребами агросектору. Випускникам ВНЗ не вистачає практичних знань та навичок, переважно вони здобувають лише теоретичні знання. Технології навчання, педагогічні прийоми, наукова діяльність значно відстають від світової практики, що негативно позначається на якості підготовки фахівців. Аналогічна ситуація відбувається і з аграрною наукою, яка представлена в першу чергу системою установ Національної академії аграрних наук, а також системою досліджень в межах вищих навчальних закладів. Сьогодні Національна академія аграрних наук також знаходиться на стадії пошуку шляхів реформування. Україна майже втричі менше виділяє коштів на науку в порівнянні з середнім показником по країнах Євросоюзу. У проекті «Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій України на 2015-2020 роки» урядом декларується мета підвищення ефективності державних витрат на вищу освіту й наукові дослідження, реформування державних університетів і науково-дослідних інститутів, забезпечення високої якості та актуальності знань, що здобуваються студентами та дослідниками. Значна увага приділяється налагодженню міжнародного співробітництва, підвищенню рівня інтернаціоналізації аграрної освіти. Важливим критерієм якості освіти у контексті світових тенденцій є участь у міжнародних конференціях, публікації в міжнародних виданнях, викладання в закордонних навчальних закладах та залучення кращих іноземних професорів до навчального процесу в Україні.

Тема 5. Історичний шлях НУБіП України.

Від витоків до сьогодення. Витоки Національного університету біоресурсів і природокористування України беруть свій початок із сільськогосподарського відділення й ветеринарного факультету Київського політехнічного інституту, відділення лісівництва Інституту сільського господарства і лісівництва в м. Маримонті (Польща). Сільськогосподарське відділення Київського політехнічного інституту (відкрите 1898 р.) трансформувалось у 1918 р. у сільськогосподарський (агрономічний) факультет, а у 1922 р. – Київський сільськогосподарський інститут, який став самостійним вищим навчальним закладом. Підвалиною сільськогосподарського відділення КПІ стали ботанічна й зоологічна лабораторії, зоологічний музей, лабораторії та кабінети часткового і загального землеробства, часткової й загальної зоотехнії, станція випробування сільськогосподарських машин тощо. Перший випуск учених-агрономів відбувся у 1903 р. у кількості 32 осіб. Головою державної екзаменаційної комісії був відомий

учений-хімік, почесний член популярного Київського товариства природодослідників Д.І.Менделєєв, який дав високу оцінку випускникам. У 1915–1917 рр. КПІ, як і ряд інших вузів, не функціонував. Навчання у вузі відновилося у 1918 р. Зведення перших навчальних корпусів у Голосієво розпочалося у 1926–1929 рр. за проектами архітектора Д.М. Дяченка. У 1928 р., коли відзначалося 25-річчя створення сільськогосподарського відділення, в КСГІ було п'ять факультетів. У вересні 1930 р., за рішенням уряду України відбулося об'єднання лісового факультету Харківського сільськогосподарського інституту і лісоінженерного факультету КСГІ і на їх основі утворився Український-Київський лісотехнічний інститут. У роки Великої Вітчизняної війни КСГІ знаходився в евакуації у м. Алма-Ата і функціонував у складі Казахського сільськогосподарського інституту. У квітні 1944 р. навчальний заклад відновив свою роботу в м. Києві. У 1948 р. за високі досягнення в навчальній та науковій роботі, а також з нагоди свого 50-річчя, інститут був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора. У 1954 р. Київський сільськогосподарський і Київський лісогосподарський інститути були об'єднані в один навчальний заклад, який отримав назву «Ордена Трудового Червоного Прапора Українська сільськогосподарська академія» (УСГА). У 1957 р. до складу УСГА увійшов Київський ветеринарний інститут, на базі якого утворено два факультети – ветеринарний та зоотехнічний. У 1960–1980-х рр. в академії було відкрито ряд факультетів і нових спеціальностей та спеціалізацій, збудовано комплекс навчальних корпусів факультетів механізації сільського господарства і економічного факультету; розпочато будівництво факультету ветеринарної медицини; організовано агрономічну дослідну станцію (с. Митниця), дослідну станцію м'ясного скотарства (с. Ворзель) та навчально-дослідне господарство (с. Велика Снітинка). На всіх етапах розвитку університету розвивалась його наукова діяльність, виникали знані світові наукові школи, які очолювали вчені непересічного характеру. 1960–80-ті роки увійшли в історію нашого навчального закладу як період розширення міжнародних зв'язків. На базі Української сільськогосподарської академії у серпні 1992 р. створено Український державний аграрний університет, якому Постановою Верховної Ради України від 29 липня 1994 р. № 158 надано статус національного з наданням прав автономії та самоврядування. З цього часу він іменується як Національний аграрний університет і згідно з вищевказаною Постановою Верховної Ради України та Постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 1995 р. № 387 перебуває у функціональному управлінні останнього. У 2008 р. Національний аграрний університет перейменовано в Національний університет біоресурсів і природокористування України (НУБіП України). З 2010 р. йому надано статус самоврядного (автономного) дослідницького національного університету. Із 2014 р. навчальний заклад очолив його вихованець – доктор педагогічних наук, професора **С.М.Ніколаєнко**.

Архітектурні шедеври Д. Дяченка у Голосієво. Зведення перших навчальних корпусів у Голосієво розпочалося у 1926–1929 рр. за проектами архітектора Д.М. Дяченка. Власне Д. Дяченко брав участь у зведенні шести корпусів – лісотехнічного (1-й навчальний корпус), агрохімічного (2-й навчальний корпус),

хліборобського, або землеробства і механізації (4-й навчальний корпус), факультетів; «професорського корпусу» та двох студентських гуртожитків. На початку 1930-х років неobarокові споруди Д. Дяченка піддано різкій критиці.

Історія гуманітарно-педагогічного факультету. Історія підготовки педагогічних кадрів у Національному університеті біоресурсів і природокористування України сягає першої половини минулого століття. У 1924 р. було відкрито агропедагогічне відділення у складі Київського сільськогосподарського інституту. Агропедагогічне відділення функціонувало у вигляді Вищих Агро-Педагогічних Курсів. У жовтні 1930 р. на базі агропедагогічного відділення було створено Київський агропедагогічний інститут як окремий навчальний заклад. Головним його завданням було забезпечення кваліфікованими педагогічними кадрами аграрних навчальних закладів та шкіл. Інститут розташовувався на території навчального корпусу № 4 сучасного НУБіП України. Педагогічний факультет засновано у 1963 р. з метою підготовки викладачів для середніх спеціальних сільськогосподарських навчальних закладів України, Білорусії та Молдови. Першим деканом факультету був П.Г. Русаков. Факультет мав два відділення: стаціонарне з однорічним строком навчання та заочне – з дворічним. Факультет готував викладачів з шести спеціальностей: агрономії, зоотехнії, механізації, електрифікації, економіки та організації сільського господарства і бухгалтерського обліку. З 1996 р. на факультеті певний період функціонувало підвищення кваліфікації наукових та науково-педагогічних кадрів. В 2002 р., педагогічний факультет став структурним підрозділом Природничо-гуманітарного ННІ. У 2014 р. під час чергової структурної реорганізації в університеті Природничо-гуманітарний ННІ був ліквідований і створений гуманітарно-педагогічний факультет у складі 12 кафедр. У 2017 р. до складу факультету ввійшла кафедра фізичного виховання. Одним із пріоритетних завдань факультету є поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі факультету в міжнародних освітянських і наукових проектах.

Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
Витоки аграрної освіти і науки						
Тема 1. Історія аграрної освіти і науки як наука та навчальний предмет.		2				
Тема 2. Первісні знання про людину і довкілля в Стародавньому світі. Неолітична революція.		2				
Тема 3. Агрокультура і сільськогосподарська техніка доби Античності та Середньовіччя.		2				
Тема 4. Наукова революція в природознавстві XVII ст. та		2				

її вплив на аграрний розвиток.						
Тема 5. Сільськогосподарські знання в добу просвітництва у XVIII ст. Початок промислової революції.	2					
1. Освіта і наука як історико-культурний феномен.		2				
2. Народні знання про природу та освоєння довкілля.		2				
3. Витоки аграрної освіти в Україні.		2				
4. Наукова революція в природознавстві XVII ст. Особливості аграрного розвитку.		2				
5. Розвиток аграрної освіти і наукові знання у XVIII ст.		2				
Понятійно-термінологічний апарат історії аграрної освіти і науки.						2
Сутність та історичне значення неолітичної революції.						2
Сільськогосподарські знання стародавніх цивілізацій Єгипту, Месопотамії, Індії та Китаю.						6
Основні напрями та етапи розвитку античної натурфілософії.						4
Особливості розвитку наукових знань доби Середньовіччя.						4
Сутність, визначальні ознаки та періодизація революції у природознавстві в XVII ст.						2
Доробок вчених в сфері науки і освіти Нового часу.						4
Українські братства як унікальний феномен та їхня роль у розвитку аграрної освіти в Україні.						2
Зміст освіти і організація навчального процесу в Острозькій академії (1576-1635 рр.).						2
Києво-Могилянська академія як центр освіти і науки в Україні, особливості її структури та навчальних планів (1632-1701 рр.).						2
Видатні діячі і вихованці Острозької та Києво-Могилянської академій.						2
Аграрна освіта і наука (XIX – початок XXI ст.)						
Тема 6. Новітня революція в природознавстві на рубежі XIX – XX ст. та її вплив на становлення і розвиток вищої аграрної освіти і науки.	2					
Тема 7. Аграрна політика українських урядів у 1917-1920 рр.	2					
Тема 8. Аграрні відносини в українському селі за радянської доби (20-80 - ті рр. XX ст.)	2					
Тема 9. Розвиток сільського господарства в період незалежності. Аграрна освіта і наука в умовах глобалізації.	2					
Тема 10. Історичний шлях НУБіП України.	2					
1. Аграрна освіта і наука в індустріальну добу.		2				
2. Аграрний сектор України в період національно-визвольної революції.		2				
3. Розвиток аграрної освіти і науки за радянської доби.		2				
4. Аграрна освіта і наука в незалежній Україні.		2				
5. НУБіП України – флагман аграрної освіти в Україні.		2				

Організація навчального процесу в Дублянській рільничій академії (1856 р.).						2
Перші дослідницькі станції аграрного профілю.						2
Сільськогосподарські школи наприкінці 90-х років XIX – на початку XX століття.						2
Роль Київського університету в розвитку аграрної освіти в Україні (1834-1898).						2
Сільськогосподарське (агрономічне) відділення Київського політехнічного інституту (1898-1921 рр.) та його видатні вихованці.						2
Роль М.П. Червинського у розвитку аграрної освіти та науки.						2
Видатні діячі сільськогосподарської освіти та науки в Україні у 90-х роках XIX – на початку XX століття.						4
Етапи становлення та розвитку Київського сільськогосподарського інституту (1921-1941 рр.).						2
Голосіївські вузи (1930 – 1950-ті рр.).						2
Негативний вплив «лисенківщини» на розвиток аграрної освіти та науки.						2
Сталінські репресії проти відомих діячів аграрної освіти та науки.						2
Умови діяльності науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів аграрного профілю за радянської доби.						2
Історичне значення створення Київського сільськогосподарського і Київського ветеринарного інститутів.						2
Українська сільськогосподарська академія у 50 – 80-х рр. XX ст.						2
Видатні діячі аграрної освіти та науки України у 20-80-х роках XX століття.						2
Становлення та діяльність інституціональної системи вищої аграрної науки у 20-80-х роках XX ст. в Україні.						4
Роль П.А. Власюка у становленні та діяльності Української академії аграрних наук.						2
Наукові школи НУБіП України.						2
Роль аграрної науки у визначенні стратегії та політики реформування економічних відносин в АПК України.						2
Міжнародні зв'язки і зовнішньоекономічна діяльність вузів аграрного профілю.						2
Наукове і кадрове забезпечення аграрних перетворень в сучасній Україні.						2
НУБіП України на шляху інтеграції у світову освітню мережу.						2
Усього годин	120	20	20			80

4. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Освіта і наука як історико-культурний феномен.	2
2	Народні знання про природу та освоєння довкілля.	2
3	Витоки аграрної освіти в Україні.	2
4	Наукова революція в природознавстві XVII ст.	2
5	Розвиток аграрної освіти і наукові знання у XVIII ст.	2
6	Аграрна освіта і розвиток науки в індустріальну добу.	2
7	Аграрний сектор України на початку XX століття (1900 – 1917 рр.)	2
8	Розвиток аграрної освіти і науки за радянської доби.	2
9	Аграрна освіта і наука в незалежній Україні.	2
10	НУБіП України – флагман аграрної освіти в Україні.	2
	Разом	20

5. Контрольні питання, комплекти тестів для визначення рівня засвоєння знань аспірантами

Розгорнуті контрольні запитання

1. Розкрийте суть терміну «аграрна освіта» (у вузькому і широкому значенні).
2. Поясніть суть і значення понять і категорій «освіта», «наука», «культура».
3. Розкрийте сутність поняття «аграрна наука» та її сутнісні завдання.
4. З якого часу і чому слід починати відлік історії вищої освіти та науки в Україні?
5. Охарактеризуйте атрибутивні ознаки і властивості аграрної освіти.
6. Розкрийте основні етапи становлення і розвитку аграрної науки в Україні.
7. Охарактеризуйте економічні категорії природних умов життя (природні засоби існування, природні джерела засобів праці).
8. В чому виявляється зв'язок проблеми «людина – довкілля» із аграрною освітою.
9. Історія виникнення землеробства і скотарства. Трипільська культура.
10. Питання сільського господарства в економічній думці античного світу.
11. Агрокультурний розвиток в добу Середньовіччя.
12. Історія зародження та розвитку систем землеробства в Україні (кінець XVIII – початок XX століття).
13. Охарактеризуйте зміст освіти в Острозькій академії (1576-1635 рр.).
14. Шляхом аналізу освітніх програм Києво-Могилянської академії виявіть їх справжній зміст.
15. Охарактеризуйте стан аграрної освіти в першій половині XIX століття.
16. Роль Львівського університету в розвитку ветеринарної медицини в Україні та створенні Львівської академії ветеринарної медицини (1896 р.)
17. Передумови створення та організація навчального процесу в Харківському ветеринарному інституті.
18. Вихованці Харківського інституту земельного господарства (1873 р.).

19. Якими були суспільно-політичні передумови відкриття університету в Києві, його структура, факультети, кафедри (зосередити увагу на структурах природничого і сільськогосподарського профілю).
20. Охарактеризуйте передумови створення сільськогосподарського (агрономічного) відділення у Київському політехнічному інституті.
21. Започаткування, становлення та розвиток дослідної справи в Україні.
22. Землеробство та рослинництво в системі сільськогосподарської дослідної справи.
23. Історичні етапи розвитку тваринництва в Україні.
24. Сільськогосподарська техніка в Україні: етапи історичного розвитку.
25. Вклад вчених у становлення агрономії, розвиток сільськогосподарської освіти.
26. Історія становлення та діяльності науково-дослідних установ і освітніх закладів аграрного профілю в Україні.
27. Роль Є.П.Вотчала у розвитку сільськогосподарської освіти та науки в Україні.
28. Роль М.П.Чирвинського у діяльності агрономічного факультету Київського політехнічного інституту.
29. Професор М.П.Чирвинський – основоположник вітчизняної зоотехнічної науки.
30. Особливості та шляхи розвитку вищої аграрної освіти і науки за радянської доби.
31. Роль П.А.Власюка у створенні та діяльності Української академії сільськогосподарських наук.
32. Основні етапи розвитку та управління аграрною наукою в Україні (1917–1990 рр.).
33. Діяльність Сільськогосподарського наукового комітету України (1918–1927 рр.)
34. Діяльність Науково-консультаційної ради Народного Комісаріату Земельних справ УСРР (1927-1930 рр.)
35. Діяльність Всеукраїнської Академії Сільськогосподарських Наук (1930 – 1934 рр.)
36. Діяльність Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР (1945–1956 рр.)
37. Діяльність Української академії сільськогосподарських наук (1956-1962 рр.)
38. Історія та діяльність Південного відділення ВАСГНІЛ (1969 – 1990 рр.)
39. Історія створення науково-дослідних установ, організацій мережі Національної академії аграрних наук України.
40. Охарактеризуйте сучасні моделі вищої аграрної освіти в Україні.
41. Викладіть своє бачення щодо підвищення ролі спеціалістів у розвитку аграрного сектора економіки в сучасній Україні. Які закони та нормативні акти слід було б прийняти для підвищення цієї ролі.
42. Складіть схему сучасної структури вищих навчальних закладів аграрного профілю усіх рівнів акредитації.
43. Складіть схему сучасної структури ступеневої освіти у вищих навчальних закладах аграрного профілю.

44. В чому, на Вашу думку, полягають стратегічні і пріоритетні напрями реформування вищої аграрної освіти в Україні?
45. Визначте місце і роль університетів у системі вищої аграрної освіти.
46. Висловіть свої міркування щодо доцільності використання в умовах України сучасного досвіду роботи вищих навчальних закладів аграрного профілю розвинутих країн світу.
47. Основні історичні етапи становлення НУБіП України, його роль у розвитку аграрної освіти в Україні на сучасному етапі.
48. Видатні діячі України, діяльність яких була пов'язана з НУБіП України.

6. Методи навчання.

Для викладення теоретичного матеріалу застосовуються лекційні заняття. Кожна лекція охоплює матеріал певної теми курсу з тим, щоб одержані теоретичні знання аспіранти могли закріпити шляхом обговорення конкретних питань під час семінарських занять, самостійної підготовки доповідей, повідомлень за заданою тематикою.

Передусім застосовується дослідницький метод навчання: викладач ставить перед здобувачами проблему, і ті вирішують її під час самостійної підготовки до семінарського заняття чи підготовки публікації, висуваючи ідеї, перевіряючи їх, підбираючи для цього необхідні джерела інформації, приклади, матеріали тощо.

Застосовуються також і методи взаємодії викладача та аспірантів (дискусія, круглий стіл тощо), методи самостійної роботи.

7. Форми контролю.

Основними формами контролю знань аспірантів при вивченні курсу є: оцінки на семінарах, за письмові контрольні роботи, за тематичні повідомлення та реферати, а також модульні контрольні співбесіди та залік.

Семінарські заняття базуються на *самостійній роботі*, яка є однією з основних форм навчального процесу. Лише самостійна робота в комплексі з іншими формами навчання забезпечує глибоке вивчення та всебічне засвоєння матеріалу, оволодіння методами наукового мислення, виховання у аспірантів творчих, аналітичних підходів до вивчення історії аграрної освіти і науки. Форми самостійної роботи можуть бути різноманітними: студіювання і конспектування джерел, навчальної та навчально-методичної літератури, наукових монографій та статей.

Поглибленому вивченню актуальних проблем курсу та підвищенню рівня знань сприяє підготовка і написання *тематичних доповідей (рефератів)*. Така форма самостійної роботи обов'язкова при модульно-рейтинговій системі оцінки знань. До кожного семінару на вибір аспіранта пропонується 10-15 назв тематичних повідомлень. Тематика повідомлень охоплює досягнення світової аграрної освіти і науки, насамперед, наукові відкриття, особистий доробок видатних учених. Пошукачам пропонується також тематика, присвячена розвитку аграрної освіти і науки в Україні. Значна кількість тем доповідей стосується вивченню історичного шляху НУБіП України, основним напрямом наукових досліджень, доробку провідних вчених-аграрників, історії факультетів

та кафедр.

При визначенні підсумкової оцінки враховується не лише навчальне навантаження, але й участь аспіранта у наукових конференціях. Кращі наукові повідомлення за рекомендацією кафедри історії і політології направляються на Всеукраїнську наукову конференцію викладачів і аспірантів, яка щорічно проводиться в НУБіП України.

8. Розподіл балів, які отримують аспіранти. Оцінювання знань студента відбувається за 100-бальною шкалою і переводиться в національні оцінки згідно з табл. 1 «Положення про екзамени та заліки у НУБіП України» (наказ про уведення в дію від 27.12.2019 р. № 1371)

Рейтинг студента, бали	Оцінка національна за результати складання	
	екзаменів	заліків
90-100	Відмінно	Зараховано
74-89	Добре	
60-73	Задовільно	
0-59	Незадовільно	Не зараховано

Для визначення рейтингу студента (слухача) із засвоєння дисципліни $R_{\text{дис}}$ (до 100 балів) одержаний рейтинг з атестації (до 30 балів) додається до рейтингу студента (слухача) з навчальної роботи $R_{\text{нр}}$ (до 70 балів): $R_{\text{дис}} = R_{\text{нр}} + R_{\text{ат}}$.

9. Методичне забезпечення

1. Аграрна історія України. Робоча програма навчальної дисципліни / Розробник програми Єпик Л.І. – Суми, 2015. – 17 с.

10. Рекомендована література

Основна

1. Безуглий М. Д. Південне відділення ВАСГНІЛ (1969–1990). Збірка документів і матеріалів. - Київ, 2011.
2. Вебер Макс. Аграрная история древнего мира. – М.: Канон-Пресс-Ц, Кучково поле, 2001 — 560 с.
3. Вергунов В.А. Нариси історії аграрної науки, освіти та техніки / В.А. Вергунов; УААН, ДНСГБ. – К.: Аграр. наука, 2006. – 492 с.
4. Вергунов В. А. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування: організаційний аспект. Київ: Аграрна наука. Вергунов, В. А., ред., 2006. Українська академія сільськогосподарських наук (1956–1962 рр.). Збірка документів і матеріалів. Київ: Аграрна наука, 2012.
5. Вергунов В. А. Агрогрунтознавство в Україні (1930–1941 рр.). Збірка документів і матеріалів. Київ, 2007. Ч. 1.
6. Вергунов В. А. Агрономічне ґрунтознавство в Україні (1918–1930 рр.). Збірка документів і матеріалів. Київ: ДНСГБ УААН, 2008.
7. Вергунов В. А. Науково-консультаційна рада Народного комісаріату земельних справ УСРР (1927–1930 рр.). Збірка документів і матеріалів. – К.: 2010.
8. Вергунов В. А. Сівозміни в системах землеробства України (1958–1984 рр.). Збірка документів і матеріалів. Київ: Нілан, 2012.
9. Вергунов В. А. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках. Збірка документів. Київ: Нілан, 2012.
10. Історія української культури. Т. 1-3. – К.: Наукова думка, 2001–2003.
11. Історія українського селянства. У 2-х томах. Том 1. – К.: Наукова думка, 2006. – 632 с.
12. Мельничук Д.О., Зубець М.В., Беренштейн Л.Ю. та ін. Становлення і розвиток аграрної освіти та науки (з найдавніших часів і до сьогодення). – К.: НАУ, 2004. – 136 с.
13. Панченко П.П., Шмарчук В.А. Аграрна історія України. Підручник. 2-е вид., випр. й доп. – К.: Знання, 2000. – 360 с.
14. Петриченко В. Ф. Науково-організаційні засади розвитку аграрної науки та її управління в УРСР (1962–1968 рр.). Збірка документів і матеріалів. Київ: ФОП Корзун Д. Ю., 2014.
15. Природознавство в Україні до початку ХХ ст. в історичному, культурному та освітньому контекстах // Ю.В. Павленко, С.П. Руда, С.А. Хорошева, Ю.О. Храмов. – К.: Вид. дім «Академперіодика», 2001. – 420 с.
16. Рудик С., Рудик К. Історія всесвітньої ветеринарної освіти. – К.: Нора принт, 2002. – 200 с.
17. Шилов Ю.О. Джерела витоків української етнокультури ХІХ тис. до н.е. – ІІ тис. н.е. – К.: Аратта, 2002. – 272 с.

Допоміжна

1. Архірейський, Д. В. Аграрна політика Української Держави за журналами засідань Ради Міністрів. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Історія та археологія. Дніпро, 2017. - Вип. 25(1), с. 189–200. Бєсов Л.М. Історія науки і техніки. З найдавніших часів до кінця двадцятого століття: текст лекцій / Л.М. Бєсов. –Х.: Харків. держ. політех. ун-т, 1998. – 168 с.
2. Бей Р. В. Еволюція наукової думки в механізації та автоматизації у тваринництві УРСР (20–80-ті рр. ХХ ст.). Вінниця: НіланБолонський процес: нормативно-правові документи. – К.: Видавництво Європейського університету. 2004. – 102 с.
3. Бондур Т. О. Інформаційний ресурс «Галузеві періодичні видання ХІХ ст. ННСГБ НААН» в системі інформаційно-аналітичного забезпечення аграрної освіти та науки України. Бюлетень Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН. Вінниця, 2017. - Спецвипуск, С. 8–13.
4. Бородай І. С. Серійні видання як джерела дослідження історії сільськогосподарської дослідної справи в Україні. *Universum Historiae et Archeologiae*. 2019. Vol. 2(27). Issue 1, pp. 194–204
5. Вакулюк П.Г. Лисенківщина. – К.: Укрцентркадриліс. – 2001. – 70 с.
6. Діденко В.В. Нарис з історії Національного аграрного університету. До 110-річчя від дня заснування. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Аграрна наука, 2008. – 232 с.
7. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури України. – К.: Політехніка КТУУ, 2003. – 416 с.
8. Завальнюк, О.М. Новітня аграрна історія України / О.М. Завальнюк, І.В. Рибак. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004. – 287 с.
9. Законодавство України про освіту. Збірник документів. – К.: Видавництво Українського університету, 2002. – 206 с.
10. Історія НУБіП України мовою документів (від минулого до сьогодення) // Коломієць С.С., Живора С.М., Лановюк Л.П.; передмова Д.О. Мельничука. – К.: НУБіП України, 2013. – 302 с.
11. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
12. Крисаченко В., Мостяєв О. Україна: природа і люди. – К.: НІСД. – 2000. – 494 с.
13. Навроцький О.І. Вища школа України в умовах трансформації суспільства. – Х.: Основа, 2000. – 240 с.
14. Національний університет біоресурсів і природокористування України: Витоки. Хронологія розвитку. Документи / Коломієць С.С., Живора С.М., Лановюк Л.П. / За ред. Коломійця С.С. – К.: НУБіП України, 2011. – 200 с.
15. Освіта України. Нормативно-правові документи. До II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти. – К.: Міленіум, 2001. – 472 с. (розділ «Вища освіта». – С. 365-446).

16. Педагоги – вчені Харківського державного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. – Харків: Основа, 2001. – 135 с.
17. Природознавство в Україні до початку ХХ ст. в історичному, культурному та освітньому контекстах // Ю.В. Павленко, С.П. Руда, С.А. Хорошева, Ю.О. Храмов. – К.: Вид. дім «Академперіодика», 2001. – 420 с.
18. Федорова І.В. Історико-педагогічні аспекти розвитку вищої сільськогосподарської освіти півдня України на початку ХХ століття / І.В. Федорова // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського (збірник наукових праць). Спецвипуск «Сучасні тенденції у педагогічній освіті і науці України та Ізраїлю: шляхи до інтеграції». – Одеса: ПНПУ ім. К.Д. Ушинського, 2012. – С. 254–264.
19. Федорова І.В. Сільськогосподарська освіта півдня України: педагогічні аспекти / І.В. Федорова // Матеріали III Відкритого міжнародного форуму «Сучасні тенденції педагогічної освіти і науки України та Ізраїлю: шлях до інтеграції». – Аріель: Університетський центр в Самарії, 2012. – С. 108–110.

11. Інформаційні ресурси

1. www.litopys.org.ua
2. www.history.org.ua
3. www.nbuv.gov.ua
4. www.nplu.org.ua
5. [www.http://myreferatik.in.ua/load/referat_2_kurs/filosofija/m](http://myreferatik.in.ua/load/referat_2_kurs/filosofija/m)
6. www.iananu.kiev.ua